

УДК 159:342.726

**GENDER SOCIALIZATION OF ORPHANS IN IN BOARDING SCHOOLS
OF UKRAINE (1950-1980)****ГЕНДЕРНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІТЕЙ-СИРІТ В ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ
УКРАЇНИ (1950-1980-ТІ РР.)****Bilavych G.V./ Билавич Г.В.***d.p.s., prof. / д.п.н., проф.*

ORCID: 0000-0002-1555-0932

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Shevchenka Str., 57, 76018**Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,**Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57, 76018*

Анотація. У статті досліджено та доведено актуальність питання гендерної соціалізації дітей у школах інтернаах. Гендерна соціалізація дітей – процес і результат загального й психофізіологічного розвитку особистості, індивідуальності дівчинки/хлопчика відповідно до вікових особливостей дорослішання, в реальній життєдіяльності, що здійснюється в системі взаємин із дорослими, однолітками своєї й протилежної статі та самим собою.

Ключові слова: діти, гендерна соціалізація, гендерна соціалізованість, сироти, школи-інтернати.

Вступ. Сирітство як соціальне явище завжди існувало в процесі розвитку людського суспільства, є, на жаль, невід’ємним елементом цивілізації; воно зумовлене наявністю в суспільстві дітей, батьки яких померли, а також дітей, які залишилися без догляду батьків внаслідок позбавлення їх батьківських прав, визнання у встановленому порядку батьків недієздатними, безвісно відсутніми тощо. Сюди відносять також дітей, батьки яких не позбавлені батьківських прав, але фактично не здійснюють турботу про своїх дітей. Останній вид – соціальне сирітство – сьогодні набуває особливо загрозливих для України темпів розвитку. За офіційними даними, у системі дитячих інтернатів України нині перебувають 106000 осіб, при цьому 92% з них мають родину, і лише 8% дітей в інтернатах – сироти; 17% з усіх дітей в інституціях мають інвалідність, усі інші – звичайні діти, чиї батьки за різних обставин не здатні забезпечити їм гідного піклування і виховання в родині; діє 751 інтернатний заклад для дітей, таким чином, 1,5% дитячого населення перебуває в інтернатах, де в одному закладі живуть та виховуються 100-300 дітей (по 6-16 дітей у кімнаті) (для порівняння: в Австрії, Норвегії – 0,1% дітей в інтернатах, у Польщі, Болгарії, Румунії, Молдові – 0,5% дітей в інституціях, в одному закладі мешкає 6-12 дітей) [4]. Поза цією офіційною статистикою перебувають ті діти, які жебракують, живуть поза сім’єю, не мають належного рівня освіти та виховання. Отже, сирітство є однією з ключових соціальних проблем українського суспільства. Одним із пріоритетних завдань соціального виховання в інтернатних закладах освіти є підготовка дитини до самостійного життя. На жаль, сьогодні школи-інтернати не реалізують такого завдання.

Попри те, що українські вчені досить глибоко вивчали проблеми соціального виховання особистості: соціальну сутність виховання (О. Безпалько, І. Зверева, А. Капська, Л. Коваль, А. Макаренко, Г. Лактіонова, В. Оржеховська, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.), історичні аспекти розвитку соціальної педагогіки та соціальної роботи (Р. Волянчук, Т. Завгородня, О. Карпенко, Л. Ковальчук, І. Комар, В. Костів, В. Курило, І. Курляк, В. Поліщук, Б. Ступарик, Н. Султанова, О. Сухомлинська, Л. Фуштей, Л. Цибулько, К. Чертова, О. Янкович та ін.), діяльність опікунських інституцій у Польщі (С. Бадора, Д.-К. Мажец, М. Стельмахович та ін.), історико-педагогічні аспекти розвитку соціального виховання в Україні в другій половині ХХ століття (А. Бондар, М. Грищенко, М. Константинов, Є. Мединський, І. Пługатор, Л. Селюкова, С. Хлебик, С. Чавдаров та ін.) тощо, тема, порушена в назві статті, цілісно не відображена в їхніх працях.

Мета статті – проаналізувати досвід гендерної соціалізації дітей-сиріт в інтернатних закладах освіти України шляхом участі їх у суспільно корисній праці (1960 – 1980-ті роки).

Основний текст. В Україні на різних етапах суспільного розвитку завжди були групи дітей, які потребували державної допомоги та підтримки. Задля цього (з 1956 р.) створені особливі заклади суспільного виховання дітей (дитячі притулки, дитячі будинки, дитячі колонії, комуни, загальноосвітні школи-інтернати, санаторні школи-інтернати, школи соціальної реабілітації, гімназії-інтернати, ліцеї-інтернати, навчально-реабілітаційні центри тощо). Відомо, що ця категорія дітей – найбільш вразлива частина суспільства, яка потребує постійної опіки, захисту, допомоги та підтримки. Звідси – одне з наріжних завдань інтернатних закладів освіти – окрім іншого, допомогти дитині отримати ті знання, уміння, навички, які сприятимуть її інтеграції в соціумі, підготувати до практичного самостійного життя. З огляду на те, що чинні системи інтернатної освіти на початку ХХІ сторіччя стоять перед необхідністю якісних змін, модернізації систем інтернатної освіти, є потреба у творчому застосуванні вітчизняного продуктивного досвіду, який склався впродовж кількох десятиріч в українських закладах інтернатного типу і полягав у залученні вихованців до суспільно корисної праці, включення їх до продуктивної праці, опануванні певною професією, іншими словами, підготовці до практичного життя.

Дослідниця І. Пługатор слушно зауважує, що впродовж 1956-1985 рр. відбулися істотні зміни в структурі закладів державної опіки дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у напрямі розбудови мережі інтернатних закладів, що відповідало загальносоюзній стратегії опіки, та призвело до створення системи опіки в Україні. Держава стає фактично основним суб'єктом у ділянці опіки та соціального виховання, середня загальноосвітня школа залишалася провідною в опікунській діяльності держави [5].

З другої половини 1950-х рр. з'явилася низка освітніх, урядових, партійних постанов, законів, розпоряджень, які спрямовували й регламентували створення і розвиток державної системи інтернатних закладів

освіти. В Україні, у різних її регіонах, виникає низка своєрідних освітніх оаз – моделей розвитку сільських шкіл-інтернатів, які були зорієнтовані на підготовці випускників до праці в сільському господарстві та мали практичне спрямованість.

Прикладом може слугувати Добровеличківська школа-інтернат, що на Кіровоградщині, яка була заснована 25 серпня 1956 року як перша в регіоні трудова політехнічна школа-інтернат з виробничим навчанням. Її очолив педагог-гуманіст, педагог-новатор, згодом заслужений вчитель УРСР Василь Якович Нога, який віддав їй 23 роки життя. Навчатися в Добровеличківській школі-інтернат було престижно.

За керівництва В. Ноги, який творчо використав педагогічну спадщину А. Макаренка та сам був послідовником свого земляка В. Сухомлинського, у школі-інтернаті вибувалася чітка система трудового виховання та залучення учнів до продуктивної праці. У школі працювали швейна і столярна майстерні, де діти здобували професійні навички. Як наслідок – юнаки та дівчата були добре підготовлені до майбутнього дорослого життя. Праця не стояла на заваді школярам: у вільний від навчання час вони працювали в господарстві, у якому було 50 га землі, 20 корів, понад 300 свиней, власна пасіка, 6 автомашин, трактори та шкільний автобус. Наявність техніки уможливило, окрім підготовки аграріїв, готувати ще й водіїв сільськогосподарських машин, автотранспорту. Це забезпечував шкільний автогурток, у розпорядженні якого було чотири одиниці техніки, фактично кожен випускник здобував навички керування автомобілем чи трактором. Устаткування для переробки кормів за відповідну плату використовували для надання послуг селянам. Дівчатка, що здобували професію швеї, у шкільній швейній майстерні виконували різні замовлення від населення. Також місцевим мешканцям реалізували і залишки рослинної та тваринної продукції [2, с. 82].

Відомо, що гендерна соціалізація дітей – процес і результат загального й психосексуального розвитку особистості, індивідуальності дівчинки/хлопчика відповідно до вікових особливостей дорослішання, в реальній життєдіяльності, що здійснюється в системі взаємин із дорослими, однолітками своєї й протилежної статі та самим собою. Саме на шкільні роки припадає основний період формування гендерної культури, громадянських цінностей, самоусвідомлення себе чоловіком або жінкою [7, с. 107].

У формуванні гендерних цінностей важлива роль належить сімейному вихованню, адже саме в сім'ї у світогляді зростаючої особистості формуються базові уявлення щодо поняття маскулінного і фемінного. Тому за умов виховання дітей-сиріт в інтернатних закладах освіти так важливо було забезпечити необхідну певну установку на цілеспрямоване гендерне виховання учня, усвідомлення високої відповідальності за підготовку юнака або дівчини, формування у випускників гендерної чуйності та культури. У цьому процесі педагоги провідну роль відводили участі дітей у суспільно корисній праці, господарське виховання стає тією цариною, яка слугує гендерній соціалізації дівчаток і хлопчиків. Багаторічний досвід діяльності Добровеличківської школи-інтернату засвідчив успішність цього процесу.

Важливо зазначити, що учні працювали на полі спільно, що впливало на гендерну соціалізацію дівчаток і хлопчиків. Педагоги школи (учителі, вихователі) заохочують хлопчиків до самовираження й активності, дівчинок – до слухняності і старанності, охайного зовнішнього вигляду; на нашу думку, тут домінували форми соціального виховання, що спиралися більше на маскуліні засоби спілкування. Так, до прикладу, залучаючи юнаків-старшокласників до зведення навчальних приміщень школи, директор та педагогічний колектив у такий спосіб заохочували виявлення мужності, формували в них почуття майбутнього господаря, чоловіка-сім'янина, який у житті має звести дім. До слова, за керівництва В. Ноги було побудовано три корпуси, гаражі, майданчики, господарські будівлі, гуртожиток, восьмиквартирний будинок для вчителів.

Дівчатка, доглядаючи корів, свиней, обробляючи землю, готувалися стати господинями, які готові в майбутньому успішно вести домашнє господарство. У процесі спільної суспільно корисної праці, навчальних занять, проведення відпочинку та дозвілля, мандрівок, урешті, перебування впродовж багатьох років під одним дахом, відбувалося взаємопроникнення маскуліного та фемінного начал, що істотно впливало на гендерну соціалізацію. Дівчата/хлопці, а також вчителі/вихователі поступово ставали партнерами, що спільно й активно планують зміни, оцінюють якість досягнутого, відкрито обговорюють конфлікти і знаходять способи їхнього розв'язання, доброта, толерантність, м'якість, делікатність, взаємоповага витісняють агресію. Сама організація навчально-виховного процесу в Добровеличківській школі-інтернаті передбачала відкритість і гнучкість, можливість експериментів і альтернативних рішень поряд із традиційними.

Важливо зазначити, що досвід цієї школи вивчали та творчо використовували не тільки в Україні, тодішньому Радянському Союзі, а й за кордоном. Так, до прикладу, у листопаді 1967 р. з Болгарії прибула на екскурсію група, яка вивчила і започаткувала на своїй батьківщині досвід Добровеличківської школи-інтернату у використанні на уроках технічних засобів навчання.

Для хлопчиків-вихованців школи-інтернату незмінним ідеалом, до якого вони прагнули в дорослому житті, був їхній директор – талановитий педагог, послідовник В. Сухомлинського. За успіхи на освітянській ниві В. Нога отримав звання Заслуженого вчителя України, а також нагороджений орденами Трудового Червоного Прапора, «Знак пошани», «Відмінник народної освіти України», «Відмінник народної освіти СРСР». Дослідниця авторських шкіл в Україні М. Проць наголошує, що в уявленнях самого В. Ноги, селянина з діда-прадіда, прив'язаність до землі і свого коріння була цілком природною для дітей, позбавлених батьківської опіки. Тож він без вагань визначив головну мету закладу: через розвиток природних трудових навичок підготувати школярів до дорослого життя. Тому навчання та щоденна господарська праця стали сенсом життєдіяльності для вихованців Добровеличківської школи-інтернату, функціонування якої ґрунтувалося на новітніх досягненнях психолого-педагогічної науки, що лягли в основу

творчої програми, виробленої колективом однодумців. Добровеличківська школа-інтернат невдовзі стала самодостатнім суб'єктом господарювання, який надавав широкий спектр послуг не лише своїм вихованцям, а й сільській громаді [6, с. 33-34].

Таким чином, школа-інтернат являла собою не тільки освітній заклад, а й виконувала важливі соціальні функції – забезпечувала підготовку своїх випускників до дорослого практичного життя, педагоги навчали дітей, як заробляти трудову копійку, господарського розрахунку, використовувати зароблені гроші. Шкільні прибутки використовувалися для відтворення матеріальної бази, внутрішнього самозабезпечення, облаштування побуту, організацію дозвілля та харчування дітей, придбання одягу. За власні кошти було споруджено спортивну залу та їдальню на 600 місць, забезпечено ТЗН навчальний процес [3, с. 3].

Зазначимо, що впродовж своєї історії Добровеличківська школа-інтернат пізнала і час становлення та розквіту, час визнання та слави (1950-1980-ті роки), час деякого занепаду. З певних причин школа, на жаль, втратила авторитет та визнання. Але за останні роки директорів та працівникам закладу вдалося кардинально змінити ситуацію. Школа стає конкурентоспроможною серед закладів району, збільшилась кількість дітей, підвищилася якість знань, змінилися пріоритети роботи. Нині навчально-виховний процес у школі забезпечують 18 вчителів та 9 вихователів; 196 вихованців навчаються в 11 класах; школа працює за кабінетною системою; є сучасний комп'ютерний клас; поглиблено вивчається інформатика. Очолює педагогічний колектив К. Ковальська[1]. Утім, суспільно корисна праця як засіб навчання та виховання сьогодні не використовується в щоденній практиці Добровеличківської школи-інтернату.

Висновки. Таким чином, школи-інтернати з пріоритетною орієнтацією на суспільно корисну та продуктивну працю, що розвивалися впродовж 1950-1980-тих років у руслі радянської освітньої політики щодо політехнізації школи, посилення її зв'язків із життям та підготовки учнів до виробничої діяльності, виконували одне із важливих завдань соціального виховання – забезпечували гендерну соціалізацію юнаків та дівчат. Такі виховні моделі базувалися на участі учнів у продуктивній праці, створенні шкільної матеріально-технічної бази, співпраці учнівських бригад з трудовими колективами тощо. Вважаємо, що теоретичні і практичні здобутки діяльності педагогів-новаторів, які очолювали школи-інтернати досліджуваного нами періоду, сьогодні мають значний потенціал для творчого використання за умов модернізації сучасної системи освіти, розбудови Нової української школи, їх треба глибоко й всебічно вивчати, популяризувати.

Література:

1. Історична довідка – Добровеличківська загальноосвітня школа [Електронний ресурс]. Режим доступу: dvinternat.edukit.kr.ua/istorichna_dovidka/
2. Калініченко Н. А. Сучасники В. О. Сухомлинського / Н. А.

Калініченко, Г. М. Перебийніс. – Кіровоград : Народне слово, 1998. – 260 с.

3. Колесніченко В. Життя, віддане людям / В. Колесніченко // Сільське життя (Добровеличівський район). – 2003. – № 71. – 6 вересня. – С. 3.

4. Реформа інтернатів: як покінчити з радянським пережитком? – [Електронний ресурс]. Режим доступу:

https://zik.ua/news/2018/02/01/reforma_internativ_yak_pokinchyty_z_radyanskum_perezhytkom_1256679

5. Плугатор І. Б. Теорія і практика опіки дітей і молоді в Україні (1945-1990 рр.): Автореф. дис ... канд. пед. наук / І. Б. Плугатор. – Івано-Франківськ : б. в., 2007. – 20 с.

6. Проц М. Педагоги-новатори України : [навч. посіб.] / Марта Проц. – Львів : Бадікова Н. О., 2015. – 148 с.

7. Bilavych H., Korinna H, Karnaukh L. Psycho-Pedagogical Diagnostics of Senior Preschoolers' Gender Socialization Level // Science and Education. – 2018. – №2. – 107-112.

Abstract. *The orphanhood as the social phenomenon exists in any society: always were, there will be children who for various reasons remain without parents, and their development happens or in other family, or in the establishments which are specially created for this purpose. This article outlines the main reasons, which directly influence on Ukrainian family and as a result cause a considerable amount of negative effects. The paper deals with the issue of gender socialization of children, which is considered as a process and a result of general and psychosexual development of a personality, the girl's / boy's individuality according to the age peculiari-ties of maturation, carried out in the system of relations with adults and peers of both genders.*

Keywords: *children, gender socialization, orphans, boarding schools.*

References:

1. Istorychna dovidka – Dobrovelychkivska zahalnoosvitnia shkola [Historical background - Dobrovelichkivska secondary school]. URL: dvinternat.edukit.kr.ua/istorichna_dovidka/

2. Kalinichenko N. A. (1998). Suchasnyky V. O. Sukhomlynskooho [Contemporaries of V.O. Sukhomlynsky]. Kirovohrad : Narodne slovo, 1998, p.260.

3. Kolesnichenko V. (2003). Zhyttia, viddane liudiam [Life devoted to people]. *Silske zhyttia*. [Rural life (Dobrovelychiv district)], issue 71, 6 veresnia, p. 3.

4. Reforma internativ: yak pokinchyty z radianskym perezhytkom? [Boarding-house reform: how to end the Soviet relic?]. URL: https://zik.ua/news/2018/02/01/reforma_internativ

5. Pluhator I. B. (2007). Teoriia i praktyka opiky ditei i molodi v Ukraini (1945-1990 rr.) [Theory and practice of burning children and young people in Ukraine (1945-1990)]. Ivano-Frankivsk, p. 20.

6. Prots M. (2015). Pedahohy-novatory Ukrainy [Educators-innovators in Ukraine]. Lviv: Badikova N.O, p.148.

Bilavych H., Korinna H, Karnaukh L. (2018). Psycho-Pedagogical Diagnostics of Senior Preschoolers' Gender Socialization Level . *Science and Education*, issue 2, pp. 107-112. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2018-2-14>

Стаття надіслана: 6.05.2018

© Білавич Г.В.